

Tarptautinė socialinio tyrimo programa ir galimybės politologinei analizei

Žvaliauskas, Giedrius

Veröffentlichungsversion / Published Version

Zeitschriftenartikel / journal article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Žvaliauskas, G. (2017). Tarptautinė socialinio tyrimo programa ir galimybės politologinei analizei. *Politologija*, 85(1), 201-209. <https://doi.org/10.15388/Polit.2017.1.10676>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY Lizenz (Namensnennung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY Licence (Attribution). For more information see:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

TARPTAUTINĖ SOCIALINIO TYRIMO PROGRAMA IR GALIMYBĖS POLITOLOGINEI ANALIZEI¹

Tarptautinė socialinio tyrimo programa (angl. *The International Social Survey Programme, ISSP*) yra tęstinė kasmetinė tarptautinė apklausų bendradarbiavimo programa, apimanti svarbiausias socialinių tyrimų temas. Ji sieja esamus socialinių mokslų projektus ir koordinuoja būsimų tyrimų tikslus, taip papildydama individualius nacionalinius tyrimus tarptautine ir tarpkultūrine perspektyva.

Tarptautinės socialinio tyrimo programos istorija ir metodologija

Tarptautinės socialinio tyrimo programos (TSTP) pradžia yra 1984 m., kai susirinkę sociologai ir politologai iš Australijos, Didžiosios Britanijos, JAV bei Vokietijos sutarė, kad reikėtų kasmet įgyvendinti tam tikrai tematikai skirtą tarptautinį modulį, leidžiantį atlikti tarptautinius palyginamuosius tyrimus. Nutarta, kad toks tyrimas turėtų tapti jau vykdomų nacionalinių socialinių apklausų (Australijos nacionalinio socialinių mokslų tyrimo, Britų socialinių nuostatų ty-

¹ Informacija parengta Kauno technologijos universiteto Viešosios politikos ir administravimo institutui vykdant projektą „Tarptautinė socialinio tyrimo programa: pilietiškumo, darbo ir socialinės gerovės vertinimai Lietuvoje (ISSP LT-CIWO)“, kurį finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. MIP-082/2014).

rimo bei JAV ir Vokietijoje atliekamo Bendrojo socialinio tyrimo) sudedamąja dalimi². Pirmajam TSTP tyrimui 1985 m. buvo pasirinktas klausimų modulis „Valdžios vaidmuo“, be jau keturių šalių steigėjų, dar apklausti Austrijos ir Italijos gyventojai. Praėjus trims dešimtmečiams ši programa vienija mokslininkus, atliekančius kasmetinius tarptautinius palyginamuosius tyrimus beveik 50 šalių³.

Sprendimai dėl TSTP įgyvendinimo žingsnių yra priimami kasmet vykstančioje Generalinėje asamblėjoje. Generalinėje asamblėjoje atstovaujama kiekvienai šaliai, esančiai TSTP nare. Kiekviena šalis turi teisę siūsti ne daugiau kaip trijų žmonių delegaciją, tačiau šaliai yra suteikiamas tik vienas balsas. Lietuvai TSTP Generalinėje asamblėjoje atstovauja prof. dr. Algis Krupavičius (Vytauto Didžiojo universitetas) ir doc. dr. Eglė Butkevičienė (Kauno technologijos universitetas)⁴. Generalinės asamblėjos metu yra svarstomas ir priimamas kitų metų tyrimo modulis, kurį parengia asamblėjoje sudaryta darbo grupė, vyksta Metodologinio ir kitų komitetų posėdžiai. Asamblėjos metu taip pat diskutuojama TSTP metodologiniais klausimais, gautų tyrimo rezultatų temomis. 2016 m. organizuoti TSTP Generalinę asamblėją buvo patikėta Lietuvai, tai byloja apie mūsų šalies tyrėjų TSTP komandos pripažinimą patikimu partneriu. 2016 m. balandžio 30–gegužės 4 d. Kaune vykusioje Generalinėje asamblėjoje, surengtoje bendradarbiaujant KTU Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų bei VDU Socialinių mokslų fakultetams, lankėsi daugiau nei 70 dalyvių iš 40 valstybių.

TSTP pripažįstama kaip viena iš pagrindinių pasaulinių socialinių problemų stebėsenos tyrimų sistemų, o jos tyrimų išskirtinu-

² Smith T. W., „The ISSP: History, Organisation and Members, Working Principles and Outcomes. A Historical-sociological Account“, Haller M., Jowell R., Smith T. W. (eds.), *The International Social Survey Programme 1984–2009: Charting the Globe*, London: Routledge, 2012.

³ www.issp.org

⁴ www.issp.org/page.php?pagelid=241

mą lemia tarptautinis duomenų palyginamumas. Įgyvendinant šią programą, yra taikomi dideli metodologiniai tarptautinių apklausų atlikimo reikalavimai. Šiam tyrimui yra būdingas ne tik platus su tam tikra socialine problematika susijusių temų spektras, bet ir kartotinumumas bėgant laikui, nes kas 5–7 metai tas pats TSTP modulis paprastai yra pakartojamas. Kartotinio modulio statusas suteikiamas tada, kai 2/3 jo klausimų yra paimti iš anksčiau naudotų vieno ar kelių tos pačios tematikos klausimų modulių.

Nuo 1985 m. iki 2015 m. jau yra atliktos daugiau nei trys dešimtys kasmetinių apklausų. Skirtingose pasaulio šalyse keturis kartus buvo įgyvendintas modulis „Socialinė nelygybė“, „Šeima ir kintantys lyčių vaidmenys“, „Valdžios vaidmuo“ ir „Darbo orientacijos“; tris kartus – „Religija“, „Aplinka“ ir „Nacionalinė tapatybė“; du kartus – „Pilietiškumas“ ir „Socialiniai tinklai“, po kartą – „Laisvalaikis ir sportas“ bei „Sveikata ir sveikatos priežiūra“. 2016 m. Tarptautinės socialinio tyrimo programos apklausos tema buvo penktą kartą atliekamas pirmojo modulio „Valdžios vaidmuo“ tyrimas. Beje, Generalinėje asamblėjoje sudarytoje darbo grupėje, kuri buvo atsakinga už šio modulio klausimyno parengimą, be Švedijos, Didžiosios Britanijos, Prancūzijos, Meksikos, Ispanijos ir Japonijos mokslininkų, Lietuvai atstovavo prof. dr. A. Krupavičius bei doc. dr. E. Butkevičienė. Tai dar vienas Lietuvos tyrėjų pripažinimo tarptautiniu mastu indikatorius.

Visose šalyse atliktų apklausų duomenys yra deponuojami į Duomenų archyvą – Leibnico socialinių mokslų institutą Vokietijoje⁵. Archyve iš visų šalių perduoti duomenys yra patikrinami, parengiami sujungti duomenų failai, jie aprašomi ir kartu su klausimynais nacionalinėmis kalbomis, informacija apie tyrimo dizainą ir kita su tyrimų atlikimu susijusia dokumentacija publikuojami antrinei duomenų analizei atlikti. Visi TSTP apklausų duomenys

⁵ www.gesis.org/en/issp

yra vieši ir naudojami geriausios kokybės istorinei ir tarptautinei palyginamajai socialinių problemų analizei atlikti bei mokslinėms publikacijoms, kurių skelbta daugiau nei 7 000, parengti⁶.

Tarptautinės socialinio tyrimo programos įgyvendinimas Lietuvoje

Lietuva į Tarptautinę socialinio tyrimo programą įsitraukė ne visai sklandžiai. 1994 m. Lietuvoje buvo atlikta viena apklausa, tačiau jos duomenų Vokietijos archyve nėra. Oficialiai Lietuva į TSTP įsitraukė 2010 m., kai KTU Politikos ir viešojo administravimo institutas (po 2014 m. KTU įvykusių struktūrinių pertvarkymų – Viešosios politikos ir administravimo institutas) tapo Tarptautinės socialinio tyrimo programos nariu ir Lietuvoje pradėjo įgyvendinti kasmetinės apklausas⁷. 2010–2016 m. yra įgyvendinti 8 moduliai. Pirmaisiais narystės metais Lietuvoje atliktas vadinamasis „besivejantis“ tyrimas, t. y. 2010 m. įgyvendintas ir tais metais numatytas tyrimų modulis „Aplinka“, ir „Socialinės nelygybės“ modulis, kurį TSTP dalyvaujančios šalys atliko 2009 m. 2011 m. įgyvendintas modulis „Sveikata ir sveikatos priežiūra“, 2012 m. – „Šeima, darbas ir lyčių vaidmenys“, 2013 m. – „Nacionalinė tapatybė“. 2014 m. atlikta Lietuvos gyventojų apklausa tema „Pilietiškumas“ ir 2015 m. „Darbo orientacijos“, o 2016 m. – „Valdžios vaidmuo“.

Toliau straipsnyje bus trumpai pristatytos trys politikos mokslų

⁶ Žr. The 2016 ISSP Bibliography: A Report (www.issp.org/uploads/editor_uploads/files/ISSPBB16rpt.doc).

⁷ 2010–2013 m. programos įgyvendinimas finansuotas laimėjus Lietuvos mokslo tarybos (LMT) projektus: 2010–2011 m. „Socialinių problemų stebėseną: Tarptautinės socialinio tyrimo programos įgyvendinimas (SPS)“, 2012–2013 m. – „Tarptautinė socialinio tyrimo programa: Lietuvos socialinių problemų stebėseną (ISSP-LT)“. Nuo 2014 m. Tarptautinė socialinio tyrimo programa įgyvendinama vykdant projektą „Tarptautinė socialinio tyrimo programa: pilietiškumo, darbo ir socialinės gerovės vertinimai Lietuvoje“, kurį taip pat finansuoja LMT.

bendruomenei svarbios ir įdomios apklausos temomis „Nacionalinė tapatybė“, „Pilietiškumas“ bei „Valdžios vaidmuo“.

2013 m. Tarptautinės socialinio tyrimo programos modulis „Nacionalinė tapatybė“

Tyrimo „Nacionalinė tapatybė“ tikslas yra ištirti Lietuvos gyventojų santykį su Lietuva, jų požiūrį į kitas valstybes ir tarptautines organizacijas bei į Lietuvoje gyvenančias ne lietuvių tautybės žmonių grupes.

Pirmiausia tirtas požiūris į lietuvių gyvenimą ir į savo šalį. Respondentų klausta, kiek jie jaučiasi artimi savo gyvenvietei, miestui, savo savivaldybei, savo valstybei ir Europai. Lietuvos gyventojai vertino, kiek svarbu yra gimti Lietuvoje, turėti Lietuvos pilietybę, gyventi Lietuvoje didžiąją gyvenimo dalį, mokėti kalbėti lietuviškai, būti kataliku ir kt. Toliau teirautasi, kiek respondentai didžiuojasi Lietuva dėl jos politinės įtakos pasaulyje, ekonominių pasiekimų, socialinės apsaugos sistemos ir dėl to, kaip joje veikia demokratija. Toliau klausta, kiek didžiuojamasi valstybe dėl savo šalies mokslinių ir technologinių pasiekimų, karinių pajėgų, šalies sporto bei meno ir literatūros, istorijos pasiekimų.

Atskiras dėmesys buvo skirtas Lietuvos santykiams su kitomis valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis. Domėtasi, ar valstybė turėtų riboti užsienietišų produktų importą tam, kad apsaugotų savo nacionalinę ekonomiką. Klausta, ar tarptautinės organizacijos turėtų turėti teisę priversti vykdyti sprendimus, susijusius su kai kuriomis problemomis, pavyzdžiui, aplinkos tarša. Apklausos metu buvo paliestas ir draudimo parduoti žemę užsieniečiams klausimas. Vertinta, ar didelės tarptautinės įmonės daro vis daugiau žalos vietiniam Lietuvos verslui. Teirautasi, ar šalis turėtų laikytis sprendimų tų tarptautinių organizacijų, kurioms ji priklauso, net jei vyriausybė jiems nepritaria.

Kitas TSTP modulio „Nacionalinė tapatybė“ blokas buvo skirtas įvertinti Lietuvos gyventojų požiūrius į mažumas bei imigrantus. Teirautasi, ar tautinėms mažumoms turėtų būti teikiama vyriausybės parama jų papročiams ir tradicijoms išsaugoti. Prašyta atsakyti, ar šaliai yra geriau, kai skirtingos rasinės ir tautinės grupės išlaiko savitus papročius ir tradicijas, ar kai šios grupės prisitaiko ir įsilieja į visuomenę. Atskirame klausimų bloke teirautasi, ar imigrantai didina nusikalstamumo lygį, atima darbo vietas iš Lietuvoje gimusių žmonių. Klausta, ar imigrantai praturtina visuomenę, atsinešdami naujas idėjas ir kultūrą, ar, atvirkščiai, ją griaua.

Paskutinė tema skirta požiūriui į ES tirti. Aiškintasi, ar buvimas ES nare Lietuvai duoda naudos. Teirautasi, ar Lietuva turėtų vykdyti ES sprendimus, net jei jiems nepritaria, ir kiek ES turėtų turėti galių, palyginti su jos šalių narių vyriausybėmis. Apklauskos pabaigoje buvo užduotas klausimas, kaip respondentai balsuotų, jei vyktų referendumas dėl to, ar šaliai likti ES nare.

2014 m. Tarptautinės socialinio tyrimo programos modulis „Pilietiškumas“

Tyrimo „Pilietiškumas“ tikslas yra ištirti Lietuvos gyventojų socialinę ir politinę aktyvumą bei požiūrį į piliečio ir valstybės santykį.

Apklausa pradėta klausiant, kiek svarbu yra visada balsuoti rinkimuose, niekada nebandyti išsisukti nuo mokesčių, visada paklusti šalies įstatymams ir teisės aktams. Toliau respondentai vertino nuolatinio valdžios veiksmų stebėjimo, aktyvaus dalyvavimo socialinėse ar politinėse asociacijose ir bandymo suprasti kitaip mąstančių žmonių argumentus reikšmingumą ir kt. Pateikus skirtingų politinio ir socialinio veikimo formų sąrašą (pavyzdžiui, peticijos pasirašymas, dalyvavimas demonstracijoje ar politiniame susirinkime ar mitinge ir kt.), respondentų teirautasi, ar jie darė kurį nors iš nurodytų veiksmų. Dar viena tyrimo tema – priklausomybė skirtingų tipų grupėms ar asociacijoms ir aktyvumas jose: politinėse

partijose, profesinėse sąjungose, verslo ar profesinėse asociacijose, Bažnyčioje ar kitose religinėse organizacijose, sporto, laisvalaikio ar kultūrinėse grupėse.

Kitas klausimų blokas buvo skirtas ištirti žmogaus teisių reikšmingumą demokratijoje. Pirmiausia klausta, kiek yra svarbu, kad visi piliečiai turėtų tinkamą pragyvenimo lygį ir kad valdžia gerbtų bei gintų mažumų teises. Aiškintasi, kiek yra svarbu, kad žmonėms būtų suteikta daugiau galimybių dalyvauti priimant viešuosius sprendimus ir kad piliečiai, prieštaraudami valdžios veiksams, galėtų įsitraukti į pilietinio nepaklusnumo veiklas. Tirta, kiek yra svarbu, kad šalyje ilgą laiką gyvenantys žmonės, kurie nėra piliečiai, turėtų teisę balsuoti tos šalies nacionaliniuose rinkimuose, ar kad sveikatos priežiūra būtų užtikrinta visiems, ir kt.

Toliau Lietuvos gyventojai vertino savo pačių galimą įtaką valstybėje vykstantiems politiniams procesams. Klausta, ar tokių žmonių kaip jie nuomonė apie tai, ką daro valdžia, nieko nereikia, ir ar valdžiai rūpi, ką galvoja tokie žmonės kaip patys respondentai. Vertinta, ar apklausti Lietuvos gyventojai pakankamai gerai supranta svarbius savo krašto politinius klausimus. Teirautasi nuomonės, ar dažniausiai galima tikėti tuo, kad žmonės, dirbantys valdžioje, elgiasi teisingai, ir ar dauguma politikų užsiima politika tik dėl asmeninės naudos.

Apklauskos pabaigoje tirtas požiūris į Lietuvos valstybės tarnybą. Prašyta atsakyti, kiek valstybės tarnyba yra tarnaujanti žmonėms ir kaip plačiai joje, respondentų manymu, yra paplitusi korupcija. Taip pat norėta sužinoti demokratijos veikimo šalyje įvertinimus. Teirautasi, kaip gerai demokratija veikė apklausos metu, kaip ji veikė prieš 10 metų ir kaip ji veiks praėjus 10 metų.

2016 m. Tarptautinės socialinio tyrimo programos modulis „Valdžios vaidmuo“

Tyrimo „Valdžios vaidmuo“ tikslas yra ištirti, kaip Lietuvos gyventojai vertina valdžią, už kokių funkcijų įgyvendinimą valdžia turėtų

būti atsakinga ir išsiaiškinti žmonių požiūrį į pilietines laisves ir visuomenės saugumą.

Pirmiausia teirautasi nuomonės, ar gali būti leidžiama organizuoti viešus susirinkimus ar protesto eitynes ir demonstracijas protestuojant prieš valdžią, jei žmonės griežtai prieštarauja valdžios veiksams. Atskiras klausimų blokas skirtas valdžios galimybėms imtis įvairių veikslių ekonomikos srityje (pavyzdžiui, valdžios finansavimas projektams naujoms darbo vietoms sukurti, parama nuosmukį patiriančioms pramonės šakoms, siekiant išsaugoti darbo vietas, ir kt.). Aiškintasi, ar respondentai norėtų didesnių ar mažesnių išlaidų įvairiose valdžios išlaidų srityse. Tirtos valdžios atsakomybės ribos, pavyzdžiui, suteikiant darbą kiekvienam norinčiam dirbti, mažinant pajamų skirtumus tarp turtingų ir vargšų, suteikiant finansinę paramą universitetų studentams iš mažas pajamas turinčių šeimų, skatinant vyrų ir moterų lygybę ir kt. Norėta sužinoti, koks turėtų būti valdžios vaidmuo teikiant sveikatos priežiūrą sergantiesiems, vyresnio amžiaus žmonių priežiūrą bei vaikų mokyklinį ugdymą. Pateikus sąrašą žmonių ir organizacijų (pavyzdžiui, žiniasklaida, profesinės sąjungos, verslas, bankai ir pramonė ir kt.), prašyta pasakyti, kas turi didžiausią ir antrą didžiausią įtaką Lietuvos valdžios veiksams.

Tiriant nuomonę apie pilietines laisves ir visuomenės saugumą pirmiausia paklausta, ar Lietuvos valdžia turėtų viešose vietose stebėti žmones vaizdo stebėjimo kameromis bei sekti jų elektroninius laiškus ir kitą informaciją, kuria keičiamasi internete. Aiškintasi, ar visa valdžios informacija turėtų būti viešai prieinama, net jei tai reikštų pavojų visuomenės saugumui. Norėta sužinoti, ar dėl nacionalinio saugumo valdžia turėtų turėti teisę rinkti informaciją apie bet kuriuos asmenis, gyvenančius Lietuvoje ar kitose šalyse, be jų žinios. Vertintos valdžios veikslių ribos įtariant, kad gali įvykti teroristinis aktas.

Neliko pamiršta ir klasikinių klausimų grupė apie politiką. Teirautasi, kiek respondentai asmeniškai domisi politika. Vertinta asmeninė politinė kompetencija ir galima įtaka valdžios sprendimams.

Toliau aiškintasi dabartinių mokesčių Lietuvoje teisingumas dideles, vidutines ir mažas pajamas gaunantiems žmonėms. Tirtas požiūris apie didžiųjų privačių įmonių Lietuvoje elgesį, t. y. kaip dažnai jos laikosi įstatymų ir kitų teisės aktų, taip pat ar mėgina vengti mokėti mokesčius. Užduoti keli klausimai ir apie Lietuvos politikų bei valdžios pareigūnų korupciją. Apklausa pabaigoje aiškintasi, kaip sėkmingai Lietuvos valdžia veikia suteikdama sveikatos priežiūros paslaugas sergantiems bei tinkamą pragyvenimo lygį senyvo amžiaus žmonėms ir šalindama grėsmes Lietuvos saugumui.

Prieiga prie Tarptautinės socialinio tyrimo programos duomenų

Lietuvos socialinių mokslų akademinė bendruomenė savišvietos, mokymo bei mokslo tikslais gali naudotis reprezentatyvių Lietuvos gyventojų apklausų duomenimis lietuvių kalba, kurie prieinami Humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyvo (LiDA) apklausų duomenų kataloge (www.lidata.eu/QUANT). Visi apklausų duomenys tarptautinei palyginamajai analizei atlikti yra prieinami TSTP Duomenų archyvo kataloge Vokietijoje (zacat.gesis.org).

GEDRIUS ŽVALIAUSKAS
Kauno technologijos universitetas